

rummer meget, der vil fængsle den historisk interesserede.

Afsnittene om de tre regeringschefer – det er netop livsafsnittene som regeringschefer, der er det væsentlige – vil gå ind i det kildestof, der bestandig vil blive udnyttet til periodens historie. Disse skildringer har deres værdi både ved det indtryk, de giver af de tre mænd, og ved de oplysninger, de bringer om enkeltbegivenheder i deres liv. Oplysningerne ændrer ikke helhedsindtrykket af begivenhedsforløbet, men uddyber dog vor forståelse af flere situationer fra 30'ernes, 40'ernes og 50'ernes politik – særlig gælder dette de sidste måneder af Hedtofts liv. Desværre siger Tabor vel ikke alt, hvad han ved, og vel bør det sagte, ligesom for andre erindrings vedkommende vurderes med kritik, men hovedindtrykket er, at »Nærbilleder« er præget af den største soberhed.

Vagn Dybdahl.

*Svend Thorsen: Danmarks folketing. Om dets hus og historie. (Schultz, 1961). 190 s.*

Bogens indhold deler sig omtrent ligeligt mellem tekst og billeder. Hverken historisk i videre forstand eller arkitekturhistorisk bringer den nyt. I teksten gives der et rids af den historie, der knytter sig til Københavns slot; derefter følger episoder af det 1. og 2. Christiansborgs historie og endelig hovedafsnittet, striden om opførelsen af det 3. Christiansborg. De sidste afsnit beskriver forskellige dele af det nuværende Christiansborg samt de fire grundlovsmalerier. De sidste 80–90 sider er en ren billedafdeling dels historisk, dels nutidig. Her som i de foregående afsnit gemmer sig mange småoplysninger, der giver indtryk af livet på Christiansborg; disse giver bogen historisk værdi, mens billederne gør den til et pragtwerk.

Vagn Dybdahl.

*Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: Personalthistoriske oplysninger om borgmestre, rådmænd, byfogeder og byskrivere i Flensborg 1550–1848. (Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 22, 1961).*

Som en udløber af forfatterens studier til deres afsnit i »Flensborg bys historie« fremkommer denne beskedne, men meget nyttige bog. Den rummer data for de nævnte embedsmænd: fødsel, død, forældre, hustruer og hustruers forældre samt embedsudnævnelser. Et eksempel til efterfølgelse er, at efterslægt – når denne har nogen tilknytning til bogens emne – også er taget med, f.eks. at en datterdatter blev gift med en af de senere biograferede. Påskønnelsesværdigt er det også, at bogen kommer nu med de huller, den har (for resten ret få), i stedet for, at den i årevis forblev i forfatterens kartoteker, mens de under fuldstændighedens pres forsøgte at fylde hullerne. Det udførte, brydsomme arbejde fortjener påskønnelse; det samme gælder dog ikke bogtrykkerarbejdet.

Vagn Dybdahl.

*Holger Hjelholt: Sønderjylland under treårskrigen. Et bidrag til dets politiske historie. II. del. Fra foråret 1849 til freden med Preussen juli 1850. (Gad, 1961). 349 s.*

Andet bind af fhv. overarkivar Holger Hjelholts værk om Sønderjylland under treårskrigen begynder med begivenhederne i april 1849, da krigen brød ud påny, efter at den danske regering havde opsagt våbenstilstanden. Krigen blev som bekendt ikke af så lang varighed i denne omgang. Alleerede i juli afsluttedes igen våbenstilstand som resultat af de forhandlinger, der også efter krigens genoptagelse var fortsat i Berlin under Englands mægling.

Våbenstilstands-overenskomsten bestemte, at den nordlige del af Slesvig

under tilstanden skulle besættes af neutrale (d. v. s. svensk-norske) tropper, mens preussiske tropper skulle besætte den sydlige del. Skillelinien kom til at løbe således, at Flensborg kom nord for, Tønder syd for den. Endvidere bestemtes, at hele hertugdømmet Slesvig skulle styres af en bestyrelseskommission (Landesverwaltung), der skulle regere »i Hans Majestæt kongen af Danmarks navn«. Det er tilstandene under denne bestyrelseskommissions regering, der fylder det meste af bogen. Bindet slutter i juli 1850, da freden med Preussen kom i stand. Dermed var treårskrigen ganske vist ikke endt, men resten af krigen er behandlet i Holger Hjelholts disputats fra 1923, »Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem krigene (1850-1864)«.

Bestyrelseskommissionen skulle bestå af to medlemmer, det ene udpeget af Danmark, det andet af Preussen, mens England skulle udnævne en kommissær, der som voldgiftsmand havde at afgøre spørgsmål, de to kommissionsmedlemmer ikke kunne blive enige om. Det danske medlem blev kongens kabinetssekretær, F. F. Tillisch, og den preussiske regering udnævnte grev Botho zu Eulenburg. Den engelske chargé d'affaires og general-konsul for Hansestæderne, George Lloyd Hodges, der residerede i Hamborg, blev den engelske opmand.

Det var ikke nogen let opgave, bestyrelseskommissionen gik til, og dr. Hjelholt følger i alle enkeltheder de vanskeligheder, der blev at overvinde. Derved har han givet dels en indgående skildring af kommissærernes indbyrdes samarbejde og uoverensstemmelser, dels et overblik over administrationen af hertugdømmet i denne periode, således at disse problemer nu må siges at være oplyst så at sige til bunds.

Statholderskabet ville naturligvis ikke anerkende våbenstilstandskonventionen, og selv om det opgav at gøre

aktiv modstand mod den, søgte det, efter at det var flyttet til Kiel, fortsat at udøve regeringsmagt i Slesvig. Yderligere vanskeliggjordes situationen af, at den preussiske regering ikke ønskede at distancere sig for stærkt fra statholderskabet, hvorved kommissionens mulighed for at sætte magt bag sine krav syd for demarkationslinien blev yderst ringe. Det viste sig, at den overhovedet ikke fik effektiv bistand fra de preussiske tropper, specielt ikke efter at de var kommet under kommando af general Hahn, der af chefen for det svensk-norske troppekorps, general Malmberg, karakteriseredes som »en af de ubehageligste personer, han havde truffet« (s. 143).

De preussiske troppers passivitet blev særlig mærkbar, da statholderskabet i foråret 1850 begyndte en civilokkupation af Sydslesvig. Det betød, at statholderskabet nu begyndte at opkræve skatter i den sydlige halvdel af Slesvig for at underholde den slesvig-holstenske hær, og helt op i den nordlige del af Angel kunne emissærer fra Kiel drive deres spil uden indblanding fra den preussiske besættelsesmagt, der skulle have garanteret bestyrelseskommissionens magtudøvelse.

Det store problem for kommissionen var naturligvis, hvad man skulle gøre med alle de slesvig-holstenske embedsmænd, der var indsat i den foregående periode. Statholderskabet havde lige til det sidste fortsat med at udnævne slesvig-holstensk sindede embedsmænd, og det lykkedes ikke Tillisch at få gennemført en generel bestemmelse om, at de fordrevne, kongetro og loyale embedsmænd kunne vende tilbage. Kun i enkelttilfælde kunne man skride til afskedigelse af slesvig-holstenere, og det betød, at kommissionen kom til at stå over for en kompakt modstand fra embedsmænd, der stadig følte sig forpligtet over for statholderskabet, og som søgte at stille de penge, der var i de of-

fentlige kasser, til rådighed for regeringen i Kiel.

Ligesom i første bind redegør dr. Hjelholt indgående for de enkelte embedsmænds og embeders skæbne, og takket være det udmærkede navneregister, der omfatter både bind I og II, kan man nu let finde sig til rette i det væld af oplysninger om ind- og afsatte embedsmænd, som fremlægges i værket. Det er ikke for meget at sige, at de to bind nærmest er at ligne ved en håndbog i den slesvigske embedsstands historie under treårskrigen omskiftelser.

Der bliver dog stadig enkeltheder tilbage at opklare for lokalhistorikere. I en række tilfælde er de enkelte personer kun forholdsvis nødtørftigt karakteriseret, og det kan være svært at se, hvor loyalt sindelaget var hos nogle af dem, kommissionen indsatte. Det gælder f. eks. for en mand som J. P. S. Wernich, der i 1850 udnævntes til præst i Rinkenæs. Hjelholt kan åbenbart her ikke nærmere karakterisere sindelaget, og på tilsvarende måde forholder det sig i enkelte andre tilfælde.

Det er et kendemærke for bogen, at dr. Hjelholt meget snævert har holdt sig til materialet fra de officielle arkiver samt fra de eksisterende privatarkiver og kun sporadisk har udnyttet trykt stof. Det er på én måde en styrke ved bogen, fordi der derved er samlet og fremlagt et uhyre materiale, som andre forskere vil kunne gå til uden større besvær. Men det må samtidig siges at være en svaghed, at trykt stof er negligeret i så udpræget grad. Derved bliver det nemlig vanskeligt for den, der vil bruge dr. Hjelholts oplysninger, at vurdere dem i forhold til den øvrige litteratur om emnet. Man skal være godt hjemme i emnet, hvis man skal kunne placere Hjelholts resultater i en anden sammenhæng end hans egen.

F. eks. er det slet ikke uinteressant at sammenligne Holger Hjelholts oplysninger om kommissionens nybesæt-

telse af præsteembeder med materialet i den lille piece fra 1850: »Kirche und Schule Schleswigs im Kampfe mit der sogenannten Landesverwaltung. Aktenmässige Darstellung«. Ganske vist er det et partiskrift, men det indeholder dog en del om de 25 præster og 21 lærere, som kommissionen afsatte, og om omstændighederne ved deres afsættelse. Og i en del tilfælde kan man ved hjælp af denne piece supplere de slutninger, Hjelholt har kunnet drage på grundlag af de officielle akter. En sådan sammenligning må læseren imidlertid selv foretage; forfatteren har ikke taget den art problemer op.

Dr. Hjelholts bog er imidlertid mere end en gennemgang af embedsbesættelser. Partier af den er veloplagte og dramatiske beskrivelser af de tumultuariske optrin, pøbeloptøjer, kalder Hjelholt dem, der udspillede, da kommissionen søgte at hævde sin myndighed i egnene syd for demarkationslinien. Særlig galt var det i Tønning, Husum, Slesvig og Tønder. Det lykkedes således ikke at komme af med den fanatiske amtmand Hansen i Tønder, men i Husum holdt den modige Mathias Davids ud trods alle chikaner, efter at han – for en gangs skyld med preussisk bistand – var blevet anbragt som konstitueret borgmester i byen.

Den preussiske besættelsesmagts passivitet hindrede som nævnt kommissionen i at få effektiv indflydelse i Sydslesvig. Antagelig vil en udnyttelse af det preussiske kildemateriale, der nu fra Rusland er vendt tilbage til Merseburg i Østtyskland, kunne belyse denne side af sagen mere detaljeret. Men også uden dette materiale, som dr. Hjelholt ikke har kunnet benytte, lader det sig fastslå, at der til tider har eksisteret et modsætningsforhold mellem det preussiske udenrigsministerium og krigsministeriet, og at det har influeret på udviklingen i Slesvig. Også grev Eulenburgs vanskeligheder ville kunne belyses

med det preussiske materiale, således som Tillisch' forbindelse med den danske regering bliver det i bogen. Dog skal man næppe vente, at dr. Hjelholts overvejende positive skildring af Eulenburg vil blive næneværdigt ændret ved inddragelse af dette materiale. Lidt af Eulenburgs kritik af den manglende preussiske støtte til kommissionen har dr. Hjelholt i øvrigt fået kendskab til via den ganske effektive slesvig-holstenske spionage, der holdt Kiel underrettet om bestyrelseskommissionens arbejde i Flensborg. (s. 135).

Med denne to-binds skildring af Sønderjylland under treårskrigen har Holger Hjelholt givet os et særdeles værdifuldt værk om en bevæget periode i landsdelens historie. Sider af udviklingen er vel ikke taget op i deres helhed – således er spændingen mellem de danske helstatsmænd, der var tilknyttet kommissionen, og den sønderjyske befolkning kun overfladisk berørt – men værket bringer en sådan fylde af oplysninger og et så fast overblik over begivenhedernes gang, at man gang på gang vil blive nødt til at gribe til det.

Dr. Hjelholt lægger ikke skjul på sin modvilje mod den slesvig-holstenske politik og mod preussisk militær, og han er forståeligt nok meget kritisk over for de slesvig-holstenske politikeres manglende realitetssans. På den anden side mangler han ikke blik for den ideelle stræben, der også lå bag den slesvig-holstenske revolution, og på den baggrund får hans kritik vægt. Dr. Hjelholts bog vil utvivlsomt komme til at indtage en fremtrædende plads i rækken af gode bidrag til Sønderjyllands historie.

H. P. Clausen.

*Svend Thorsen: Fyrre år med Danmark (Schultz, 1960). 184 s.*

Redaktør Svend Thorsen er vel først og fremmest politisk skribent, med en stor – til tider næsten overraskende – evne til at analysere en politisk

situation. Derfor vil det måske undre, at der egentlig ikke er noget politisk islæt i den bog, som Svend Thorsen nu har udgivet, »Fyrre år med Danmark« hedder den, det er enkelte, men ofte væsentlige sider – af den folkelige genforenings historie, der her fortælles om. Man kan måske nok sige, at titlen spænder videre end indholdet, kan hælde det er lidt for krævende at tale om fyrre år, hovedvægten ligger på de første år efter Genforeningen, og om besættelsen og tiden derefter er den næsten helt tavs.

Det sidste kapitel hedder »Grænsedrageren H. V. Clausen til minde«. På en måde havde det været mere logisk at begynde med beretningen om H. V. Clausen – i øvrigt gives der her et værdifuldt og fængslende billede af den mand, der fik så stor betydning for fastlæggelsen af grænsen 1920. Det er dog et spørgsmål, om det ikke er at simplificere forholdene, når man kalder ham for grænsedrageren. Thorsen omtaler selv, hvorledes Clausen henviser til, at A. D. Jørgensen i 1897 og Gustav Johansen i 1901 havde sagt, hvor den nye grænse måtte gå. Men rigtigt er det, at Clausens viden om grænseområdet forhold var enestående.

Clausen var ældste elev af den store historiker Kr. Erslev, og som Thorsen siger: »Denne elev fra Kr. Erslevs strenge videnskabelige skole kunne ikke nøjes med det omtrentlige; han måtte vide fuld besked med hvert boelsted, helst også om hver dreng, der gik til præsten«. Hvor usædvanlig hans viden var fremgår af en lille anekdote, der fortælles i bogen. En gang kom han syd for Flensborg op at køre med en mand – han var jo ellers den store sønderjyske vandrør – de drøftede egnens forhold og pludselig udbrød kusken: »Mit perdekopers is olle tid so vel Verlögenhet«. Hestehandlere er altid fulde af løgn, og en mand, der vidste så meget som denne fremmede, måtte da være hestehandler.